

О. Л. Ляшенко,
бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна.
тел. (0482) 34 80 11

ПОЛЬСЬКІ СТАРОДРУКИ З «РОЗПОРОШЕНИХ» КОЛЕКЦІЙ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ: ТВОРИ СТЕФАНА ДАМАЛЕВИЧА

У доповіді подано загальну характеристику комплексу польських релігійних видань XVII–XVIII ст. з «розпорошених» колекцій, що зберігається у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Особливу увагу приділено творам Стефана Дамалевича. Надається коротка характеристика примірників з книжкових зібрань французького державного діяча Жана-Батиста Кольбера та професора Новоросійського університету Михайла Павловського.

Ключові слова: полоніка, стародруки, польська релігійна література XVII–XVIII ст., приватні книжкові колекції, Стефан Дамалевич, Августин Кордецький, Ясна Гура, Жан-Батист Кольбер, Михайло Павловський.

Хоча церква не пов'язана у виключний спосіб з жодною національною чи масовою культурою, однак у реальності вона мусить бути включеною до культури вірних, адже ці дві дійсності мають співіснувати у творчому зв'язку та діалозі. Християнство, прийняте в Польщі, можна охарактеризувати як мирне, суспільне, містичне та «мрійливе». Окрім того, надзвичайно тісним тут був зв'язок церкви і нижчого кліру з громадою, який витворював своєрідний характер католицько-національної культури. Цілком логічно, що найдавніші пам'ятки польської літературної спадщини також носять релігійний характер (наприклад, найдавніший рукопис польською мовою – «Bogurodzica»). Отже, незважаючи на те, що багато перших авторів, які творили польською мовою, належали до реформатських церков (Миколай Рей, Бернат з Любліна), важко переоцінити вплив католицизму на польську культуру. Таким чином, дослідження польської релігійної літератури XVII–XVIII ст. є органічною сходинкою у вивченні старожитньої полоніки в колекції університетської бібліотеки.

У ході роботи було опрацьовано 37 стародруків з колекції університетської бібліотеки, примірники яких знаходяться як у перших десяти «богословських» відділах книгозбірні, так і у відділі «А», сформованому за форматним принципом. За тематикою обрані видання розподіляються на книги літургійні (богослужбові), богословські, релігійно-філософські і видання з церковного права та історії церкви. Бібліографічні описи зазначених видань вміщено в додатку наприкінці статті. Особливий інтерес являє те, що більшість опрацьованих примірників університетської бібліотеки належать до т. зв. «розпорошених» колекцій: при описі книг de visu було виявлено 17 власницьких знаків, перерахованих нижче в хронологічному порядку:

- 13 власницьких записів: «Ex Libris Conventus Vitoviensis S. Or[de]^{nis} Premonstraten[sis] A. D. 1634», «Fin Antonii Rogowski Professi Vitovien[si]», «Bibliotheca Colbertina», «Ex libris Joachimi Gł[...] p. [...]», «Knechowicz», «Jozef Burzynski», «Filipiny Biegańskiéj», «E[razm] D[oliwa] Starzyn[ski]», «Romuald Hube», «Ex Libris M. Fran. Wielicz[...]. Comp. [...] R. 1812 [...]», «Студента Киевской Д. Академии Михаила Павловскаго. 1831го года Марта 23го дня.», «Theologii Magistri Paulouskey 1834 anno Odessa», «3 pazdziernika 1910 roku Otrzymała Na pamjantkę te ksianżke Ot zyczanczej przyjaciolki Mani Korsak dla Winci O.»;
- 1 штамп: “BIBLIOTEKA KORPUSU KADETOW”
- 1 екслібрис: “ExLibris Konrada Berezowskiego”
- 2 суперекслібриси: гербовий суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера, суперекслібрис «B[ibliotheca] C[olbertina]».

Поряд із власниками вже відомих у літературі колекцій: Конрадом Березовським, Ромуальдом Губе, Анджесом Кухарським, Еразмом Долівою Стажинським, у нашому списку фігурують маловивчені або навіть невідомі бібліофіли. На жаль, через неповність інформації, поданої у власницькому записі, або недостатню розробленість питання атрибуція власника виявилася подекуди неможливою чи суперечливою.

Особливий інтерес викликають твори, що належать перу Стефана Дамалевича (бл. 1610–1673): «Галерея гнезненських архієпископів» (*Series archiepiscoporum gnesnensivm*) (Додаток 1) та «Життя влоцлавських єпископів» (*Vitae Vladislaviensium episcoporum*) (Додаток 2). Їх автор – священник та чернець, історик церкви, «життьописар», теолог та проповідник, крушвицький та влоцлавський канонік, ректор Духовної семінарії у Влоцлавку, настоятель капітули лютеранських каноніків у Калішу, а також поет та дипломат – був втіленим дитям та творцем епохи польського бароко. Початок 1640-х рр. був для Дамалевича періодом інтенсивної роботи та інтелектуального розвитку. Саме тоді він плідно працював над «Життями влоцлавських архієпископів» – твором, на який його благословив єпископ Любенський [5, s. 391]. Трохи пізніше на цю роботу з’явилося ще більше причин, адже Стефан Дамалевич вирішив присвятити себе чернецтву, ставши регулярним каноніком. Отже, *Vitae Vladislaviensium Episcoporum*, що оповідає про історію дієцезії через життя її єпископів, вийшло у Кракові в типографії Францішка Цезарія. Ініціатором видання став Мацей Любенський. Видання виконане в чверть аркуша, старанно опрацьоване з видавничої точки зору і досить багато прикрашене (оздобні картуші та герби, ініціали). Це є безперечною заслугою друкаря, роботи якого славилися високою якістю.

Твір Дамалеви́ча відкриває чудово укладена титульна сторінка, на звороті якої міститься прекрасний гербовий картуш, скомпонований зі щита у вигляді дзеркала з амурами з боків, що підтримують корону, над якою розташовано хрест та кардинальський капелюх. Щит-дзеркало всередині порожній, напис вгорі: *In arma Illustrissimi* наводить на думку, що тут мав би бути герб єпископа Любенського. Можливо, на примірнику, призначеному самому єпископу цей герб намальовано вручну. Під картушем вміщено катрен, написаний елегійним дистихом. «Життя влоцлавських єпископів» містять найпоширеніший з можливих (за винятком пропущеного єпископа Анджея Опоровського), каталог єпископів куваських. Він обіймає всіх «легендарних» крушвицьких єпископів та недостатньо відомих влоцлавських.

Втім, не всі історіографи церкви визнавали цінність праці С. Дамалеви́ча. Пйотр Павловський зауважує, що автор XIX ст. Ф. М. Собещанський закидав досліднику наївне переробляння Длугоша з «довільними додаваннями на своє вподобання». У XVIII ст. німецький дослідник Давид Браун звинувачував Дамалеви́ча в бракові критицизму і панегіризмі [5, s. 398]. Незважаючи на всі перелічені недоліки твору, головною заслугою автора є те, що завдяки його історичній праці збереглося багато документів (папських бул, королівських та князівських привілеїв), на які він посилався та які дослівно цитував. Варто також нагадати, що його праця була першим широким друкованим дослідженням стосовно розглянутих у ній проблем. Впродовж довгого часу «Життя...» Дамалеви́ча були єдиним загальнодоступним твором цього типу, що досліджував влоцлавське єпископство. Подібні праці Яна Длугоша ще довго залишалися рукописними і майже недоступними. «Життя влоцлавських єпископів» більшою мірою належить до науково-популярних видань і від самого початку задумувалося як «книга для читання». Вона писалася чернцем на заохочення єпископа і не претендує на звання спеціалізованого, обґрунтованого на наукових дослідженнях суто історичного твору.

Надзвичайно цінними примірники «Галереї влоцлавських архієпископів», і «Житій влоцлавських єпископів» робить те, що свого часу вони належали до бібліотеки «Великого Кольбера». На титульні сторінки книг містять власницький запис: «Bibliotheca Colbertina», на верхній кришці оправи конволюта гербовий суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера, на корінці – суперекслібрис з літерами: «BC».

Французький державний діяч Жан-Батист Кольбер (1619-1683) на початку державної служби був протеже Мазаріні, який призначив його своєю довіреною особою. За рекомендацією кардинала молодий король Людовик XIV призначив Кольбера інтендантом фінансів. На цій посаді той відзначився наполегливою працею та впровадженням багатьох реформ. Як зазначає І. Б. Качур, бібліофіл та власник великої

бібліотеки, що налічувала близько 50 тис. томів, Кольбер купував та долучав до своєї колекції цілі книгозбірні, наприклад, А. Дюшена і К. Арді. Після смерті інтенданта бібліотека була успадкована і поповнена його синами. Пізніше, у 1728 р. в Парижі був оголошений аукціон на книги з цієї родинної бібліотеки. У каталозі було зареєстровано 18219 творів, які мали ще й дублети і триплети. Аукціон тривав з травня 1728 р. до 1732 р. У розпродаж втрутився французький уряд і Людовік XV виділив 300 тис. ліврів з метою її купівлі для Королівської бібліотеки, до складу якої в 1732 р. увійшла більша частина цієї родової книгозбірні. Решта книг була розпорошена [2, с. 130].

Неочікувано тісно із творами Стефана Дамалевича пов'язаний ще один богословський стародрук – «Нова Гігантомахія» (*Nova Gigantomachia*) його сучасника Августина Кордецького (1604–1673) (Додаток 3). Клеменс Августин Кордецький – пріор ордену паулінів. Він же став на чолі оборони монастиря під час облоги Ясної Гури шведами. Загально прийнято вважати, що історію облоги він представив у щоденнику, датованому 1655 р., і на його підґрунті в 1658 р. написав «Нову Гігантомахію» – белетристичний твір про оборону ченстоховського санктуарія. Пізніше цей опис використовувався в «Потопі» Генріком Сенкевичем для створення фабули оборони кляштору.

Втім, біограф вже знайомого нам влоцлавського вченого каноніка С. Дамалевича П. Павловський бачить у цій версії певні неточності, зауважуючи, що деякі дослідники «вбачають у Дамалевичі якщо не автора, то, принаймні, останнього редактора цілого твору, виданого під іменем А. Кордецького» [4, с. 210]. Першим, хто висловив таку версію, був історик Еугеніуш Єлонек. Він твердив, що з титульної сторінки видання і апробати виходить, що о. Кордецький у 1655 р. створив єдино вірний опис облоги, який став підставою для написання «Гігантомахії». Кордецький не був видавцем твору, не претендував на повне авторство. Панегірики, додані наприкінці твору, навряд можна беззастережно приписати йому. Окрім того, порівнюючи рукопис Кордецького та готове видання, Єлонек зауважує, що твір збільшився принаймні вдвічі, а назву *Gigas* вживає не Кордецький, а Дамалевич у своїй промові, вміщеній за основним текстом. Підсумовуючи, дослідник зауважує, що достатньо порівняти текст промови з самою «Гігантомахією», щоб зрозуміти, що справжнім автором праці є Стефан Дамалевич [3, с. 94-96]. Тієї ж думки дотримується і сам П. Павловський [4, с. 216].

На форзаці бібліотечного примірника видання «Нової Гігантомахії» власницький запис: «Студента Киевской Д. Академии Михаила Павловскаго. 1831го года Марта 23го дня». Михайло Карпович Павловський (1810–1898) – богослов, народився в родині протоієрея. Вихованець Київської духовної академії після її закінчення в 1833 р. викладав

у Рішельєвському ліцеї богослов'я, психологію та логіку, а також у інших навчальних закладах м. Одеси. Пізніше – професор богослов'я в Новоросійському університеті до 1873 р. Відійшовши від викладання, залишався кафедральним протоієреєм. Після його смерті дочкою професора була заснована премія імені М. К. Павловського в розмірі 3000 крб. Дар бібліотеці Новоросійського університету: у 1889 р. – 341 назва в 404 т., у 1891 р. – 2 назви в 2 т. [1, с. 143].

Охарактеризовані примірники видань з книжкових колекцій Жана-Батиста Кольбера та Михайла Павловського несуть високу історичну та культурну цінність. Ці книги становлять інтерес як об'єкти дослідження для науковців зі спеціальних галузей, яким присвячені видання (богослов'я, історія церкви), та для книгознавців. Подальші перспективи вивчення полоніки у фондах Наукової бібліотеки пов'язані із продовженням виявлення та атрибуції книговласників «розпорошених» колекцій та дослідженням корпусу провенієнцій та маргіналій.

Список використаної літератури

1. Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета (1865–1920) : материалы к истории Одесского национального университета [Текст] / сост. Бережок Е. В. и др. – Одесса, 2005. – 422 с.
2. Качур І. Б. Стародруки з приватних французьких книгозбірень у фондах ЛННБУ імені В. Стефаніка [Текст] / Качур Ірина Богданівна // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці : матеріали Міжнародних книгознавчих читань (м. Одеса, 14-16 верес. 2009 р.) : [зб. ст.] / упоряд. : О. В. Полевщикова, В. В. Самодурова, О. В. Суровцева ; наук. ред. І. С. Гребцова ; відп. ред. М. О. Подрезова. – Одеса, 2010. – С. 126-153.
3. Jelonek E. Kto jest autorem «Nowej Gigantomachii»? : Zniekształcony pamiętnik o Kordeckiego [Текст] / Eugeniusz Jelonek // Nasza Przeszłość. – № 31. – Kraków, 1969. – S. 75–99.
4. Pawłowski P. Matka Boska Częstochowska w życiu i twórczości Stefana Damalewicza [Текст] / Piotr Pawłowski // Studia Włocławskie. – 2009. – № 9. – S. 210-223.
5. Pawłowski P. Włocławski okres życia i twórczości Stefana Damalewicza [Текст] / Piotr Pawłowski // Studia Włocławskie. – 2005. – № 8. – S. 389-406.

References

1. Dariteli Nauchnoy biblioteki Odesskogo (Novorossiyskogo) universiteta (1865–1920) : materialy k istorii Odesskogo natsionalnogo universiteta [Grantors of the Scientific Library of the Odesa (Novorossiyski) University: materials to the history of the Odesa I National University]. Ed. Ye. V. Berezhok and others. Odesa, 2005. 422 p.
2. Kachur I. B. Starodruky z pryvatnykh frantsuzkykh knyhozbiiren u fondakh LNNBU imeni V. Stefanyka [Early printed books editions from private French libraries in the stacks of V. Stefanyk LNSLU]. Starodruky i ridkisni vydannia v universytetskii bibliotetsi: materialy mizhnarodnykh knyhoznavchykh chytan (Odesa, 14-16 veres. 2009 r.) [Early printed and rare editions in the university library : materials of international bibliological readings (Odesa, 14th-16th of Sept. 2009)]. Odesa, 2010. P. 126-153.
3. Jelonek E. Kto jest autorem «Nowej Gigantomachii»? : zniekształcony pamiętnik o Kordeckiego. Nasza Przeszłość. № 31. Kraków, 1969. S. 75–99.
4. Pawłowski P. Matka Boska Częstochowska w życiu i twórczości Stefana Damalewicza. Studia Włocławskie. 2009, № 9. S. 210-223.
5. Pawłowski P. Włocławski okres życia i twórczości Stefana Damalewicza. Studia Włocławskie. 2005, № 8. S. 389-406.

1. **Damalewicz, Stefan (?-1673)**. Series archiepiscoporum gnesnensium, atque res gestæ, è verustis antiquitatum rudibus collectæ. Et mandato, ac sumptu ... D. v. Matthiæ Łubienski ... / In lucem producta, per Stephanvm Damalevicivm ... – Varsaviae [Warszawa] : Typis Petri Elert S. R. M. Chalcographi, 1649. – [14], 406, [2] s.; 4° (20 cm).

E XV, 19-20.

Пров.: 1. **Bibliotheca Colbertina** [власн. запис на тит. арк.]; 2. [гербовий суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера на верхній кришці оправы]; 3. **ВС** [суперекслібрис Ж.-Б. Кольберана корінці]. – Оправа сучасна виданню, шкіра, золоте тиснення на кришках та корінці; обріз тонований (мармуровий).

Приплет.: Damalewicz Stefan (?-1673). Vitæ Vladislaviensium episcoporum, issu & autoritate ... D. Matthiæ Łubienski ... In quibus Accurate ipsorum successio, mores, & pro avis ac focus gesta negotia, nec non diuersi in Regno Poloniae euentus, iucunda rerum & orationes varietate exhibentur. / Opera & studio ... Stephani Damalevicz ... – [Cracoviæ [Kraków], 1642].

4/1345

2. **Damalewicz, Stefan (?-1673)**. Vitæ Vladislaviensium episcoporum, issu & autoritate ... D. Matthiæ Łubienski ... In quibus Accurate ipsorum successio, mores, & pro avis ac focus gesta negotia, nec non diuersi in Regno Poloniae euentus, iucunda rerum & orationes varietate exhibentur. / Opera & studio ... Stephani Damalevicz ... conscriptæ. – [Cracoviæ [Kraków] : In Officina Francisci Cæsarij, 1642]. – [8], 469 [468], [2] s. : ill. ; 4° (20 cm).

E XV, 20-21.

Пров.: 1. [гербовий суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера на верхній кришці оправы]; 2. **ВС** [суперекслібрис Ж.-Б. Кольберана корінці]; 3. **Абонемент Одеської державної наукової бібліотеки** [штамп на ост. с.]. – Оправа сучасна виданню, шкіра, золоте тиснення на кришках та корінці; обріз тонований (мармуровий).

Приплет. до: Damalewicz S. Series archiepiscoporum gnesnensium, atque Res gestæ, è verustis antiquitatum rudibus collectæ. Et mandato, ac sumptu illustrissimi et reverendissimi principis D. Matthiæ Łubienski ... / In lucem producta, per Stephanvm Damalevicivm ... – Varsaviae [Warszawa], 1649.

4/1345

3. **Kordecki, Augustyn (1604-1673)**. Nova Gigantomachia contra sacram imaginem Deiparæ Virginis à Sancto Luca depictam, et in Monte Claro Częstochoviensi apud religiosos patres ordinis S. Pauli primi eremitæ, in celeberrino Regni Poloniae coenobio collocatam. Per Suecos, & alios hæreticos excitata. / Ad perpetuam beneficiorum Gloriosæ Deiparæ Virginis recordationem, succassuræ posteritati fideliter conscripta. à reverendo P. F. Augustino Kordecki, Ord: Protunc Clari-Montis Priore. – [Częstochowa] : Typis Clari-Monti Częstochoviensis, 1717. – [6], 146 s. : ill. ; 4° (22 cm).

E XX, 88.

Маргіналії чорнилами латинською мовою на звороті задньої кришки оправы. – *Пров.:* 1. **Студента Киевской Д. Академии Михаила Павловскаго. 1831го года Марта 23го дня**. [власн. запис на верхн. форзаці]; **Библиотека имп. Новорос. университета** [штамп на верхн. форзаці]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра.

4/619

О. Л. Ляшенко,

библиотекарь Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина.

тел. (0482) 34 80 11

ПОЛЬСКИЕ СТАРОПЕЧАТНЫЕ ИЗДАНИЯ ИЗ «РАССЕЯННЫХ» КОЛЛЕКЦИЙ В УНИВЕРСИТЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ : ТРУДЫ СТЕФАНА ДАМАЛЕВИЧА

Резюме

Доклад содержит общую характеристику комплекса польских религиозных изданий XVII–XVIII вв. из «рассеянных» коллекций, хранящегося в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Особое внимание уделено трудам Стефана Дамалеви́ча. Дана краткая характеристика экземпляров из книжных собраний французского государственного деятеля Жана-Батиста Кольбера и профессора Новороссийского университета Михаила Павловского.

Ключевые слова: полоника, старопечатные издания, польская религиозная литература XVII–XVIII вв., частные книжные собрания, Стефан Дамалеви́ч, Августин Кордецкий, Ясная Гора, Жан-Батист Кольбер, Михаил Павловский.

O. L. Liashenko,

librarian

The Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University;

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

Tel. (0482) 348011

POLISH ANTIQUARIAN EDITIONS FROM “DISPERSED” COLLECTIONS IN THE UNIVERSITY LIBRARY: WORKS BY STEFAN DAMALEWICZ

Summary

The article presents the characteristic of copies of Polish religious editions of 17th–18th centuries from “dispersed” collections which are kept in the Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University. The special attention is paid to works by Stefan Damalewicz. The paper contains short characteristics of the copies from French stateman Jean-Baptiste Colbert and professor of the Novorossiiski University Mykhailo Pavlovskiy book collections.

Keywords: Polish books, antiquarian books, Polish religious literature of 17th–18th centuries, private book collections, Stefan Damalewicz, Augustyn Kordecki, Jasna Góra Monastery, Jean-Baptiste Colbert, Mykhailo Pavlovskiy.